
 Prikaz

Alison McQueen
**Political Realism
 in Apocalyptic Times**

Cambridge University Press, Cambridge, 2018,
 235 str.

Political Realism in Apocalyptic Times knjiga je u kojoj autorica Alison McQueen na zanimljiv način produbljuje naše shvaćanje konteksta u kojemu su pisali neki od najeminentnijih predstavnika političkog realizma – Niccolò Machiavelli, Thomas Hobbes i Hans Morgenthau. Konkretno, radi se o utjecaju “ideologije kraja vremena” (str. 2), odnosno apokaliptične retorike na spomenute mislioce. Autorica pronalazi nekoliko strategija koje su oni primjenjivali u nastojanju da se ili distanciraju od takvoga diskursa ili da ga iskoriste i ukllope u svoje argumentacije. Potonje se može činiti kontraintuitivno s obzirom na to da se radi o trima velikim imenima pravca koji danas poznajemo kao politički realizam, a koji se u svojem idealtipskom prikazivanju nikako ne povezuje s misaonim konstrukcijama neutemeljenima u stvarnosti. Apokaliptični diskurs, s druge strane, vrví mističnim, iracionalnim elementima koji u određenim fazama ljudske povijesti imaju nevjerovatnu moć stvaranja opće historije, pa se politički realizam zaista može učiniti svjetlosnim godinama daleko od takve retorike. Ne samo to, možemo čak tvrditi da se takva retorika uopće ne koristi u sekularnom prostoru, nego se može pre-

poznati isključivo u religijskim govorima i tekstovima. No, autorica osporava takvu tvrdnju, pokazujući kako su prikazi kraja svijeta koji se mogu pronaći u Otkrivenju, posljednjoj biblijskoj knjizi, s vremenom postali dijelom sekularnog diskursa. Primjerice, George W. Bush u svom je govoru nakon terorističkog napada 11. rujna 2001. godine istaknuo kako taj događaj predstavlja konačan kraj svijeta kakvog poznajemo, a dotad “neprihvatljivi oblici političkog nasilja sada su nužni za pobjedu protiv zla” (str. 3). Sličnom retorikom koristio se i Donald Trump na izborima za predsjednika SAD-a 2016. godine, predstavljajući sebe kao Mesiju koji će spasiti Ameriku od Armagedona (str. 5).

Autorica ističe da korištenje apokaliptičnim imaginarijem nije rezervirano samo za one koji pripadaju političkoj desnici, pa se tako, primjerice, njime koristio i znanstvenik James Lovelock kako bi izrazio zabrinutost glede globalnog zatopljenja. Lovelock predviđa pakao – klimu toliko vrelu da će od nekoliko milijardi ljudi koji trenutno žive na zemlji preživjeti samo nekolikoina (str. 5).

Kako bismo razumjeli odnos Machiavellija, Hobbesa i Morgenthaua spram apokaliptičnog imaginarija, potrebno je prvo objasniti potke tradicije političkog realizma. McQueen izdvaja četiri obilježja navedenog pristupa koja određuju politički realizam primarno kao deskriptivnu teoriju. Prvo je poimanje politike kao specifične sfere s vlastitim obilježjima koja ju odvajaju od sfere moralnosti, što ne znači da je politička djelatnost nužno nemoralna. Realisti jednostavno naglašavaju razliku između politike i etike. Drugo, s obzirom na ljudsku prirodu koja je zla i na

postojanje najrazličitijih ljudskih interesa, politika je nužno konfliktna. Iz zaključka da je politika konfliktna proizlazi krhkost političkog poretka, čime se daje primat zahtjevu za uspostavom i očuvanjem stabilnosti spram zahtjeva za pravednosti unutar poretka, što je treće obilježje realizma (str. 10-11). Konačno, realisti označavaju pristupe “koji negiraju specifičnost politike i postojanost nesuglasnosti i sukoba” kao utopijske (str. 11).

Ovo posljednje obilježje čini se najudaljenijim od apokaliptične retorike koja je u svojem judeokršćanskom obliku i brojnim sekularnim varijantama vrsta utopije koja obećava “skorašnji kraj svijeta te dolazak radikalno nove i bolje budućnosti” (str. 12). Ipak, kao što je dosad već naglašeno, nijedan od trojice autora ne odbacuje u potpunosti apokaliptičnu retoriku, već ju prilagođavaju svojoj realističnoj argumentaciji, što njihovim čitateljima zaista omogućava bolji uvid u njihova realistička nastojanja. Međutim, ponekad su takva nastojanja poljuljana upravo zbog koketiranja realista s nečim toliko utopijskim kao što je apokalipsa (str. 12).

I Machiavelli i Hobbes i Morgenthau pisali su u vremenima obilježenima predviđanjima o kraju svijeta koja nikako nisu utjecala samo na marginalne društvene skupine ili na šaćicu vjerskih fanatika. Upravo suprotno, tadašnje apokaliptične diskurse zagovarali su važni i moćni politički i društveni akteri koji su imali sposobnost proširiti riječ o apokalipsi na široke mase. Machiavelli je pisao u vremenu u kojem je dominikanski svećenik Girolamo Savonarola predstavljao sebe kao Božjeg odabranika koji je dobio zadaću propovijedanja o skorašnjem koncu svije-

ta kakvog firentinski narod poznaje. Kaos građanskog rata koji je buktio u Engleskoj u Hobbesovo vrijeme zaista je djelovao apokaliptično i ljudi su diljem kraljevstva iščekivali Boga koji će “spasiti izabrane i osuditi proklete” (str. 106). Morgenthau svoja najvažnija djela piše u razdoblju nakon užasa Drugog svjetskog rata, ali i tijekom Hladnog rata, kada vlada panika zbog nuklearnog oružja.

Krajem 15. stoljeća politička situacija u Firenci bila je izrazito nestabilna i turbulentna. Česte smjene vlasti i najezda strane sile učinile su firentinski narod plodnim tлом za usvajanje apokaliptičnih predviđanja i vjerovanje u njih. Posebno se istaknuo Savonarola, koji je predviđao neizbježnu božansku transformaciju Firence u Novi Jeruzalem jer su upravo stanovnici Firence izabrani narod, zbog čega ih je pozivao da se očiste od grijeha kako bi omogućili da njihov grad bude mjesto političkog i duhovnog preporoda (str. 63-70).

McQueen prepoznaje ambivalentnost Machiavellijevog stava prema Savonaroli, ali naglašava da je, bez obzira na njegovo mišljenje o tom svećeniku, utjecaj apokaliptičnog diskursa na Machiavellijevo mišljenje neupitan. Iznenaduje što je taj utjecaj najočigledniji u zadnjem poglavlju *Vladara*, jednog od najvažnijih djela političkog realizma uopće. U tom poglavlju Machiavelli prepoznaje kaotičnu situaciju u Italiji kao *occasione* proročkog djelovanja. Takva je situacija “blagoslovljena božanskom naklonošću” i iznjedrit će posebnog pojedinca koji posjeduje *Virtú* (str. 85). Talijani su, slično kao i kod Savonarole, izabrani narod koji mora propatiti kako bi doživio iskupljenje, ali mu je potreban vladar koji će dati smisao njegovoj patnji i

voditi ga do toliko iščekivanog iskupljenja. McQueen stoga zaključuje da Machiavelli zapravo nije u potrazi za razboritim vladarom, jer je ionako nemoguće pretpostaviti djelovanje Fortune, već za prorokom koji će dati značenje nepredvidivosti političkog života (str. 79-96).

U *Raspravama o Titu Liviju* Machiavelli primjenjuje drukčiju strategiju, udaljavajući se od apokaliptične vizije svijeta i od optimistične ideje o mogućnosti da izniman pojedinac donese spasenje Italiji. U *Raspravama* Machiavelli tvrdi da ni najbolji režimi nisu imuni na inherentnu nestabilnost svakog političkog režima. Dapače, takvi se režimi vrlo lako mogu pretvoriti u loše vladavine, što znači da krize i propasti političkih zajednica nisu više izvanredni apokaliptični trenuci, već samo dijelovi cikličnog kretanja povijesti. Autorica to tumači kao sazrijevanje Machiavellija kao realista koji je svjestan da će se “politički problemi zauvijek ponavljati, odolijevajući konačnom rješenju” (str. 100). Iako je propast svakog političkog oblika neizbježna, Machiavelli ne zagovara političku pasivnost ni povlačenje iz svijeta politike. Za razliku od zadnjeg poglavlja *Vladara* u kojemu je rješenje Machiavellijevih briga prorok koji će donijeti spas svojoj zajednici, *Rasprave* obilježava zahtjev za običnim pojedincem koji ustraje u političkoj djelatnosti i koji će djelovati za dobrobit svojih podanika, imajući cijelo vrijeme na umu neizbježnu propast svojeg političkog uređenja (str. 97-102).

Za razliku od Machiavellija, Hobbes ostaje vjeran jednoj strategiji kada je u pitanju odnos prema apokaliptičnom narativu. McQueen opisuje Hobbesov pristup kao borbu protiv apokalipse apokalipsom

(*fighting apocalypse with apocalypse*), a isti pristup, kao što ćemo vidjeti, usvaja i Morgenthau u svojim kasnijim radovima. Hobbes se, dakle, ne opire apokaliptičnoj retorici, već pokušava iskoristiti njen potencijalno razoran učinak, preusmjeravajući ga u sigurne ruke suverena (str. 122).

Autorica smatra kako nije slučajnost da je “polovica *Levijatana* posvećena procjenjivanju biblijskih argumenata” i da razloge tomu valja tražiti u kontekstu u kojemu je Hobbes pisao, odnosno u građanskom i vjerskom ratu koji obilježava Englesku Hobbesova doba (str. 145). Zbog njegova shvaćanja važnosti nematerijalnih temelja političkih zajednica treba ga prepoznati kao puno slojevitijeg realista. Njegov projekt stvaranja mirnog i stabilnog političkog poretka počiva na monopolu države nad sredstvima fizičke prisile, ali i nad “*nevidljivom* moći religijskih uvjerenja” (str. 145).

Ukratko, Hobbesova strategija korištenja apokalipse kako bi se borilo protiv nje znači da je Hobbes svjesno opisivao užase prirodnog stanja koristeći se apokaliptičnim imaginarijem kako bi u ljudima probudio strah od nasilne smrti i kako bi se na taj način stvorili uvjeti za stvaranje države. U zastrašujućoj situaciji u kojoj ne postoji suverena vlast – u prirodnom stanju, slično kao i u apokaliptičnim uvjetima – otvara se mogućnost za stvaranje “trajne države iz ništavnosti apokaliptične anarhije” (str. 138). To znači da ljudi u *Levijatanu* nisu opisani onakvima kakvi zaista jesu, već onakvima kakvi su potrebni suverenu da bi očuvao državu i stabilnost političkog poretka (str. 145). Autorica smatra da to predstavlja Hobbesov odmak

od realističke teorije jer polazi od “utopijskog obećanja da je moguće transformirati i spasiti čovječanstvo”, a ne od političke zbiljnosti i postojeće ljudske prirode (str. 146).

Kao što je već spomenuto, Hans Morgenthau u svojim kasnijim radovima ima isti pristup apokaliptičnom narativu kao i Hobbes. Međutim, u svojim radovima napisanim kasnih 1940-ih i 1950-ih Morgenthau u potpunosti odbacuje apokaliptični diskurs. Slično kao i Machiavelli u *Raspravama*, Morgenthau pesimistično negira mogućnost trajnog mira, a političko djelovanje za njega ograničeno u svojim nastojanjima da suzbije ljudske strasti i natjera ljude na suradnju. Takav je stav razumljiv s obzirom na kontekst u kojemu je Morgenthau pisao, a koji obilježava još uvijek intenzivno sjećanje na strahote Drugog svjetskog rata i nacistički sekularno-apokaliptični imaginarij (str. 162-177).

Kako autorica navodi, takav se pesimistični pristup i tragičarski svjetonazor ne uspijevaju prilagoditi novonastalim prijetnjama kao što je mogućnost nuklearnog rata s kojom se svijet suočio šezdesetih godina prošlog stoljeća. Morgenthau odustaje od ranije opisanog pristupa i pribjegava Hobbesovoj metodi preusmjerenja apokaliptičnog narativa. McQueen smatra da Morgenthauov esej *Death in the Nuclear Age*, objavljen 1961. godine, jasno pokazuje autorov pomak prema “proročanskom pokušaju razumijevanja apokalipse u svrhu njezina suzbijanja” (str. 178). Prema Morgenthauu, time se otvara mogućnost duboke transformacije čovječanstva koja je potrebna za prihvaćanje ideje svjetske vlade koju je u svojim ranijim radovima on sam odbacivao.

Tu autorica ponovno prepoznaje sličnost Hobbesa i Morgenthaua te izazov pred kojim se nalazi njihov politički realizam. Naime, kao što i Hobbes vjeruje u mogućnost dubinske promjene ljudske prirode u svrhu stvaranja ljudi kojima suveren može vladati i koji će mu biti pokorni, tako i Morgenthau zagovara potpunu transformaciju ljudske prirode. Morgenthau je, u vrijeme u kojemu velike sile prijete upotrebom nuklearnog oružja, primarno zaokupljen problemom opstanka čovječanstva. Stoga nije dovoljno graditi svoje političke ideje na ljudskoj prirodi kakva ona jest, već je potrebno promijeniti te ljude koji će u konačnici biti spremni međusobno surađivati (str. 190). Zaprepašten idejom totalnog rata kakav bi bio rat nuklearnim oružjem i potpunim nestankom čovječanstva, Morgenthau počinje oblikovati svoj politički projekt pod utjecajem ideje o vječnom miru koju je u svojim ranijim radovima ismijavao, nazivajući je “odricanjem od politike”. U takvom kontekstu, kako zaključuje McQueen, “utopija je postala nužnost” (str. 191).

U zaključku valja dodatno istaknuti središnji argument knjige da su Machiavelli, Hobbes i Morgenthau, iako predstavnici političkog realizma, svoja kanonska djela pisali pod snažnim utjecajem apokaliptičnih predviđanja. Njihov odnos spram apokaliptičnog narativa ne može se svesti na jednostrano odbacivanje. Dapače, sva trojica autora na različite načine prilagođavaju svoje radove apokaliptičnom kontekstu u kojem pišu, a u određenim trenucima i shvaćaju politički potencijal takvog narativa te ga odlučuju iskoristiti kako bi, najčešće, njime probudili korisne strahove u ljudima. Takvo pribjegavanje stvaranju

idejnih koncepcija koje nemaju izvorište u činjeničnom stanju autorica označava kao odstupanje od realističkog pristupa.

Primjerice, Hobbes se u *Levijatanu* poslužio zastrašujućim apokaliptičnim diskursom kako bi opisao užase prirodnog stanja. Koristeći se strategijom koju McQueen naziva borbom protiv apokalipse apokalipsom, Hobbes zastrašivanje prepušta u ruke suverena koji na taj način može održati svoje podanike u strahu s ciljem održavanja stabilnosti države. Suočen s prijetnjama nuklearnim ratom, isti je pristup koristio i Morgenthau koji počinje optimistično zastupati ideju da je transformacija ljudske prirode moguća. Točnije, takva transformacija nije samo moguća, već je i nužna jer bez nje čovječanstvu prijeti totalni rat nuklearnim oružjem koji će ga izbrisati s lica zemlje. Morgenthauov zahtjev sada je međusobna suradnja i stvaranje svjetske vlade, a to je ideja koju su u teorijama međunarodnih odnosa zastupali liberali, a ne realisti.

Prije 1960-ih, još uvijek pod utjecajem zločina i nehumanosti Drugog svjetskog rata, Morgenthau ne vjeruje u suradnju ljudi, a još manje u stvaranje svjetske države. Zbog toga u svojim ranijim djelima zauzima drukčiji stav spram apokaliptičnog imaginarija koji autorica naziva odbacivanjem apokalipse, a koji povezuje s tragičnim pogledom na svijet. Takav svjetonazor, a i stav spram apokaliptičnog narativa Morgenthau dijeli s Machiavellijem, koji u *Raspravama o Titu Liviju* odbacuje ideju da je moguće promijeniti ljudski karakter jednako kao i ideju da će izuzetan pojedinac donijeti konačnu stabilnost političkom poretku. Machiavelli se s vremenom pomiruje s permanentnošću sukoba i

nerješivošću problema političkog djelovanja.

Iako to eksplicitno ne piše, McQueen potonji pristup apokaliptičnom diskursu vidi kao onaj koji dosljednije prati normativne osnove na kojima počiva realistička teorija. S druge strane, strategija borbe protiv apokalipse apokalipsom, odnosno ona kojom su se koristili Hobbes i kasnije Morgenthau, za autoricu predstavlja izrazitu opasnost jer se njome jednostavno stvara nova apokalipsa. Bilo kakav utopijski narativ, pa tako i apokaliptični, dijeli svijet na prijatelje i neprijatelje, na one koji su dobri i one koji su zli, pri čemu potencijalno dolazi i do borbe za pravednost, što god ona značila. Druga opasnost koju autorica pronalazi u takvom pristupu i stvaranju nove apokalipse povezana je s političkim cinizmom i pasivnošću koji proizlaze iz pomirenosti s potpunim krajem svijeta.

Međutim, ono što McQueen ne navodi u zaključku, a što se čini kao opravdana sumnja je da strategija kojom se odbacuje apokaliptični narativ i kojom se prihvaća tragični svjetonazor može imati jednako opasne posljedice. Pretjerano pesimistična vizija ljudske prirode možda neće pokrenuti ratove vođene idejom pravednosti, ali vrlo lako može pokrenuti ratove sa zastrašujućim posljedicama jer je u njihovoj pozadini ideja o potpunoj bezvrijednosti svakog ljudskog života. Osim toga, antropološki pesimizam nerijetko rezultira političkom apatijom jednako kao i vjerovanje da će svijet nestati za nekoliko dana.

Katarina Jukić
Fakultet političkih znanosti,
Sveučilište u Zagrebu